

Maria Papierz

Uniwersytet Jagielloński
w Krakowie

SEMANTYCZNY OPIS PREDYKATÓW

Przedstawiony tu sposób opisu słowackich predykatów I rzędu wymaga krótkiego wprowadzenia – prezentacji modelu takiego opisu składniowego i jego założeń teoretycznych. Model ten opracowany został przez prof. Stanisława Karolaka na potrzeby projektu opisu składni porównawczej języków słowiańskich w drugiej połowie XX wieku. Zapis na poziomie eksplicytacji jest kwestią przyjętej konwencji, którą tu zachowuję. Można sobie wyobrazić inne sposoby zapisu (inne litery, znaki), jego istota pozostałaby jednak taka sama.

Zanim jednak przejdę do właściwego przedstawienia tych predykatów i możliwości realizacji powierzchniowej zdań przez nie fundowanych, potrzebne jest skrótove choćby przedstawienie założeń teoretycznych. Model tego opisu opracowany przez prof. Karolaka został przyjęty przez członków zespołu jako punkt wyjścia do zbadania korpusu zdań w poszczególnych językach słowiańskich. Jest to opis składni tzw. semantycznej w ujęciu S. Karolaka, prezentowany m.in. w gramatyce współczesnego języka polskiego (Karolak 1984, 2002).

Modeluje (opisuje) się **tylko** propozycjonalny (predykatowo-argumentowy) składnik zdań podstawowych, monopredykatywnych, tzn. w zdaniach realnych opisuje się tylko ich warstwę propozycjonalną (strukturę predykatowo-argumentową). Oznacza to, że opis **nie obejmuje** składnika temporalnego i modalnego oraz wszelkich składników przyłączonych niewchodzących w skład struktury podstawowej.

Niniejszy opis obejmuje tylko propozycje (struktury predykatowo-argumentowe) fundowane na predykatkach dwuargumentowych I rzędu. Oznacza to, że analizie poddane zostaną tylko struktury z predykatami otwierającymi miejsce dla argumentów przedmiotowych, niepropozycjonalnych. Natomiast argumenty nieprzedmiotowe, propozycjonalne (będące same strukturami predykatowo-argumentowymi) są właściwe dla predykatów II (wyższego) rzędu, które nie będą tu omawiane. Zdaniowe realizacje tych propozycji zostają ograniczone do zdań oznajmujących z orzeczeniem wyrażonym osobową formą czasownika (verbum finitum) kookurującą z kongruentną frazą imienną (podmiotem gramatycznym) w diatezie czynnej (activum).

Poziom pojęciowy reprezentują funkcje propozycjonalne ze zmiennymi, czyli formy logiczne będące symbolami tzw. zdań otwartych. Od nich – na tymże poziomie pojęciowym – dokonuje się przejścia do funkcji uszczegółowionych ze stałymi podstawionymi za zmienne.

Dla poziomu pojęciowego przyjmuje się następujący zestaw symboli:

- P – zmienna predykatoowa (symbol otwartej pozycji dla predykatu, tzn. pojęcia konstytuującego propozycję),
- x, y – zmienne indywidualowe (symbole otwartych pozycji dla argumentów przedmiotowych).

Poziom formalny reprezentują schematy eksplicytacyjne (schematy eskplicitacji). Uwzględniają one jedynie ogólne (wspólne wszystkim porównywanym językom) właściwości funkcjonalne form zdaniowych (zdań naturalnych), a mianowicie: 1) fakt realizacji powierzchniowej danego składnika pojęciowego, czyli to, że dane pojęcie ma w zdaniu swój jawny wykładnik przeciwstawiony brakowi jego realizacji powierzchniowej, kiedy dana pozycja nie została wypełniona tym pojęciem lub kiedy pojęcie nie ma w zdaniu swego jawnego wykładnika; 2) funkcję pełnioną w zdaniu przez jawny wykładnik. W gramatyce zależności przyjętej za podstawę modelowania formalnej struktury zdań podstawowych (jądrowych) przewiduje się tylko dwie funkcje: a) funkcję zdaniotwórczą, czyli funkcję konstytutywną dla zdania, b) funkcję uzupełnienia. Istnieją zatem tylko dwie funkcjonalne kategorie wykładników (wyrażeń), a mianowicie wyrażenia konstytutywne (w przypadku zdań są to orzeczenia, w przypadku nazw – nazwy abstrakcyjne) i wyrażenia uzupełniające, czyli uzupełnienia. Te ostatnie dzielą się na uzupełnienia przedmiotowe i uzupełnienia nieprzedmiotowe (propozycjonalne).

Dla poziomu formalnego ustalony został następujący zestaw symboli:

- V – symbol składnika (wyrażenia) konstytutywnego w formie verbum finitum, czyli orzeczenia, symbolizującego wykładniki predykatów pierwszego rzędu;
- U_x, U_y – symbole wyrażeń argumentowych (indeksy x, y odsyłają do miejsca zajmowanego przez dany argument w układzie).

Dodatkowe informacje przy indeksach x, y oznaczają: *pl* – wykładnik tego argumentu może występować wyłącznie w liczbie mnogiej; *pars* – wykładnik tego argumentu stanowi część całości; x, y łącznie – użycie recyprokalne.

W uzgodnionym modelu abstrahuje się z konieczności od wszelkich idiomatycznych (szczegółowo-językowych) właściwości składników zdań, które na ogół uwzględniają schematy strukturalne, ponieważ nie mogą one stanowić podstawy porównania. Są to mianowicie: 1) formalno-kategorialne właściwości wyrażeń wypełniających poszczególne pozycje powierzchniowe, 2) właściwe danym wyrażeniom operatory syntaktyczne w postaci końcówek przypadku, przyimków, spójników, 3) miejsce poszczególnych wyrażeń w neutralnym szyku wyrazów (w szyku wewnętrznym).

Do niniejszej prezentacji wybrałam część słowackich predykatów dwuargumentowych I rzędu. Zostały one podzielone na kilka klas semantycznych i przypisane do kilkunastu klas walencyjnych ze względu na możliwość bezkontekstowej realizacji schematów eksplicytacyjnych. Przykłady pochodzą z ekscerpcji słowackich tekstów beletrystycznych, a także tworzone były na użytek tego artykułu.

kontynuatywne	momentalne	inchoatywne	rezultatywne	teliczne	habitualne
bozkávať (sa) bývať byť 2 čítať dotýkať sa fučať hladkať (sa) hrať 2 hrnúť sa jesť ležať mať mávať 2 myksľovať nachádzať sa naphávať sa nenávidieť (sa) obiehať objímať (sa) obzerať sa opierať sa piť počítať potíkať sa poznať (sa) sedieť sledovať stáť susediť tlačiť sa trčať visieť	(po)bozkať (sa) dotknúť sa myknúť nakuknúť naraziť 1 objať (sa) pohladkať pohodiť pozrieť zvážiť	dobehnúť dotknúť sa nadvihnúť sa nahrnúť sa nahromadiť sa napiť sa nastúpiť naraziť 1 natlačiť sa obísť 1 objať sa oblúbiť si obrátiť sa oprieť sa poďísť prejsť prezrieť pribehnúť prísť pristúpiť rozbehnúť sa spadnúť spriatelieť sa stlačiť stremnúť sa vbehnúť vkročiť vletieť vliezť vniknúť vojsť vrátiť sa vtrhnúť vybrať sa vyjsť vymeniť sa vyskočiť vystúpiť začítať sa zapadnúť zatknúť zhromaždiť sa zlomiť zjaviť sa	dopísať dopiť nabúrať naďobať nadvihnúť nájsť sa nakloniť sa našikmiť obrátiť sa obtelefonovať odpiť si odstrčiť ošetriť otočiť sa otvoríť porozbýjať poroznášať porozsádzať poumývať pozatvárať schytiť stiahnuť stísnúť učesať upiecť upiť si vybudovať vydrhnúť vymeniť sa zapnúť zatknúť zdvihnúť zlomiť zrátať	blížiť sa hrnúť sa hromadiť sa nahromadovať sa obracať sa otáčať sa útočiť variť vracať sa vymeniť sa vyplúvať vystupovať 2 zapadať zhromažďovať sa	hádať sa hrávať obchádzať 1 + habitualne užycia czas. niedok.

Klasy walencyjne czasowników kategorii $P(x, y)$:

KW I: 1. V (U_x) U_y

Czasowniki

kontynuatywne

bozkávať, bývať, byť 2, hladkať, hrnúť sa, mať, myksľovať, nachádzať sa, nenávidieť, obiehať, sledovať, susediť, trčať, visieť

momentálne

bozkať, myknúť, naraziť 1, objať, pohodiť, pozrieť, zväžiť

inchoatywne

dobehnúť, nadvihnúť, nahrnúť sa, naraziť 1, obľúbiť si, podísť, prejsť, prezrieť, pribehnúť, prísť, pristúpiť, spriatelíť sa, stlačiť, stretnúť sa, vbehnúť, vkročiť, vletieť, vliezť, vniknúť, vojsť, vrhnúť, vyjsť, vyskočiť, vybrať sa, vystúpiť 2, zatknúť, zlomiť

rezultatywne

naďobať, nadvihnúť, našikmiť, odstrčiť, ošetriť, poumývať, schytiť, stiahnuť, stisnúť, učesať, upieť, vybudovať, vydrhnúť, vymeniť sa, zapnúť, zatknúť, zdvihnúť

teliczne

vymieniať sa, vyplúvať, vystupovať 2

habitualne

hrať sa

Realizacja paradygmatu walencyjnego

*Dvaja bratia **bývali** v dedinke pri lese.*

*Chudobné deti **nemali** knihy.*

KW II: 2. V (U_{xpl}) U_y

Czasowniki

kontynuatywne

hrnúť sa, tlačíť sa

inchoatywne

nahrnúť sa, nahromadiť sa, natlačiť sa, zhromaždiť sa

teliczne

hromadiť sa, zhromažďovať sa

Realizacja paradygmatu walencyjnego

*Ludia sa **nahrnuli** do miestnosti.*

KW III: 3. V (U_x) U_{ypl}

Czasowniki

inchoatywne

obísť 1

rezultatywne

obtelefonovať, porozbijať, poroznášať, porozsádzať, pozatvárať, zrátať

teliczne

vyplúvať

habitualne*obchádzať 1*

Realizacja paradygmatu walencyjnego

*Peter obišiel všetkých svojich dlžníkov.**Doručovateľ poroznášal listy.***KW IV: 1. V (U_x) U_y****4. V U_{x,y}**

Czasowniki

kontynuatywne*bozkávať sa, hádať sa, hladkať sa, nenávidieť sa, obiehať sa, obzerať sa, poznať sa, susediť***momentalne***bozkať sa, objasť sa***inchoatywne***oblúbiť sa, spriatelieť sa, stretnúť sa, vymeniť sa***rezultatywne***nájsť sa***teliczne***blížiť sa***habitualne**

= habitualne užycia czasowników niedokonanych

Realizacja paradygmatu walencyjnego

*V paneláku susedím s osamelým chlapom.**V paneláku ja a osamelý chlap susedíme (so sebou).**Peter sa spriatelil s Aničkou.**Peter a Anička sa spriatelili.***KW V: 1. V (U_x) U_y****5. V (U_{xpars}) U_y, U_{xpars}**

Czasowniki

kontynuatywne*dotýkať sa, opierať sa, trčať***inchoatywne***dotknúť sa, oprieť sa***rezultatywne***obrátiť sa, otočiť sa***teliczne***obracať, otáčať sa*

Realizacja paradygmatu walencyjnego

*Maťove nohy trčia spod posteľe.**Maťovi trčia nohy spod posteľe.*

KW VI: 1. V (U_x) U_y
6. V (U_x) U_{ypars} U_{ypars}

Czasowniki

inchoatywne

vyskočiť, vystúpiť 1

rezultatywne

nadvihnúť, odstrčiť, ošetriť, zlomiť

Realizacja paradygmatu walencyjnego

Kocúr vyskočil na jeho stehno.

Kocúr mu vyskočil na stehno.

Ošetrím vaše odreniny na prstoch.

Ošetrím vám odreniny na prstoch.

KW VII: 1. V (U_x) U_y
8. V (U_x)

Czasowniki

kontynuatywne

čítať, fučať, hrať 2, jesť, ležať, mávať, napchávať sa, piť, potĺkať sa, sedieť, stáť

momentalne

nakuknúť, pozrieť

inchoatywne

napiť sa, nastúpiť, obrátiť sa, oženiť sa, rozbehnúť sa, spadnúť, vrátiť sa, začítať sa, zapadnúť

rezultatywne

dopísať, dopiť, nabúrať, nakloniť sa, odpiť si, upiť si

teliczne

blížiť sa, hrnúť sa, útočiť, variť, vracat' sa, zapadať

Realizacja paradygmatu walencyjnego

Oženil sa s Janou až po štyridsiatke.

Oženil sa až po štyridsiatke.

KW VIII: 2. V (U_x) U_{ypl}
8. V (U_x)

Czasowniki

kontynuatywne

počítať 1

Realizacja paradygmatu walencyjnego

Pokladnička počíta peniaze.

Pokladnička počíta.

KW IX: 2. V (U_{xpl}) U_y
4. V (U_{xpl})

Czasowniki

kontynuatywne

hmnúť sa, tlačíť sa

inchoatywne

nahrnúť sa, nahromadiť sa

teliczne:

hromadiť sa, nahromadovať sa

Realizacja paradygmatu walencyjnego

Eudia sa nahromadili pri vchode.

Eudia sa nahromadili.

Cestujúci sa tlačili v električke.

Cestujúci sa tlačili.

KW X: 1. V (U_x) U_y

4. V U_{x,y}

7. V (U_{xpars}) U_{ypars} U_{xpars} U_{ypars}

Czasowniki

kontynuatywne

bozkávať sa, dotýkať sa, hladkať sa, objímať sa

momentalne

(po)bozkať sa, pohladkať sa

inchoatywne

dotknúť sa, objat' sa

Realizacja paradygmatu walencyjnego

Matka sa pobožkala so svojou dcérou.

Matka a dcéra sa pobožkali.

Matka a dcéra sa pobožkali chladnými perami.

KW XI: 1. V (U_x) U_y

4. V U_{x,y}

8. V (U_x)

Czasowniki

habitualne

hádať sa

Realizacja paradygmatu walencyjnego

Matka sa často háda so svojou susedou.

Matka a suseda sa často hádajú.

Matka sa často háda.

- KW XII: 1. V (U_x) U_y**
5. V (U_{xpars}) U_y U_{xpars}
8. V (U_x)

Czasowniki

rezultatywne

obrátit' sa, otočit' sa

teliczne

obracat' sa, otáčat' sa

Realizacja paradygmatu walencyjnego

Katka sa otočila k oknu.

Katka sa otočila chrbtom k oknu.

Katka sa otočila.

- KW XIII: 1. V (U_x) U_y**
6. V (U_x) U_{ypars} U_{ypars}
8. V (U_x)

Klasa wynika z dedukcyjnego potraktowania schematów eksplikatycznych, w ekscerpowanym materiale nie znaleziono przykładów na ten typ predykatów.

- KW XIV: 1. V (U_x) U_y**
5. V (U_{xpars}) U_y U_{xpars}
6. V (U_x) U_{ypars} U_{ypars}
7. V (U_{xpars}) U_{ypars} U_{xpars} U_{ypars}

Czasowniki

kontynuatywne

bozkávat', dotýkat' sa, objímat'

momentalne

dotknút' sa, objat', (po)bozkat'

Realizacja paradygmatu walencyjnego

Peter objal Ivetu.

Peter objal Ivetu silnými rukami.

Peter objal Ivetu cez plece.

Peter objal Ivetu silnymi rukami cez plece.

Tak przedstawione predykaty stanowią podstawę do porównania ze stanem w innych językach, np. w języku polskim, co do liczby predykatów w każdej klasie (oczywiście na podstawie porównywalnej próbki ekscerpowanego tekstu), a także ich realizacji tekstowej.

BIBLIOGRAFIA

- Karolak S. (1972), *Zagadnienia składni ogólnej*, Warszawa.
 Karolak S. (1984), *Składnia wyrażen predykatywnych*, w: Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa.
 Karolak S. (2002), *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, Warszawa.

Abstract

Semantic description of predicates

The semantic syntax of the Slovak language is the subject of research within an international project *Comparative Syntax of the Slavonic Languages*, led by professor Stanisław Karolak. This paper, which presents only a fraction of the issue, analyses double-argument predicates of the first order which implicate arguments of a object (nonpropositional) character. The analyze of the Slovak examples presented on the basis of this model can be compare with analyzes of predicates in the another Slavonic languages as regards resetting of particular arguments.

Streszczenie

Semantyczny opis predykatów

Składnia semantyczna języka słowackiego jest przedmiotem badań w ramach międzynarodowego projektu *Składnia porównawcza języków słowiańskich*, którym kierował prof. Stanisław Karolak. W niniejszym tekście, prezentującym jedynie mały wycinek tej problematyki, zbadano predykaty dwuargumentowe I rzędu, które implikują argumenty o charakterze przedmiotowym (niepropozycjonalnym). Przedstawiona według tego modelu analiza przykładów słowackich może być zestawiana z analizami predykatów w innych językach słowiańskich w zakresie zerowań poszczególnych argumentów.